

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

**Âl-i İmrân Sûresi 110. Âyetinin Hakikat Mecaz İkilemi Bağla-
mında Tahlili ve Otantik Anlamının Türkçe Meallere Yansıması**
Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım -I-

Analyze of 110th Verse of Sûra al-İmrân in The Context of Truth
and Metaphor and Critical Approach about the Effect of the Verse's
Authentic Meaning on its Turkish Translations

Yazarlar / Authors

Ahmet Sait SICAK

Dr. Öğr. Ü. HMKU İlahiyat Fakültesi Tefsir Bilim Dalı
Hatay / TÜRKİYE

assicak@mku.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5161-9191>

Necmettin ÇALIŞKAN

Doç. Dr. HMKU İlahiyat Fakültesi Tefsir Bilim Dalı
Hatay / TÜRKİYE

ncaliskan@mku.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2877-115X>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi/ Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 22/04/2019

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 24/06/2019

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2019

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 17 **Sayı/Issue:** 33 **Sayfa /Page:** 127-168

Atıf/Citation: Sait Sıcak, Ahmet-Çalışkan, Necmettin. "Âl-i İmrân Sûresi 110. Âyetinin Hakikat Mecaz İkilemi Bağlamında Tahlili ve Otantik Anlamının Türkçe Meallere Yansıması Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım -I-". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Haziran 2019): 127-168. <https://doi.org/10.35209/ksuifd.557082>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.*

**Âl-i İmrân Sûresi 110. Âyetinin Hakikat Mecaz İkilemi
Bağlamında Tahlili ve Otantik Anlamının Türkçe Meallere
Yansımaları Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım -I- ***

Öz

Bu makale ülkemizde Türkçeye çevrilen Kur'an tercüme ve meallerinin otantik manayı yansıtmayı yansıtmadığı hususunu Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinin birinci bölümünü teşkil eden “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” “أَخْرَجْتُ لِلنَّاسِ” ifadesi üzerinden tespit etmeyi amaçlamaktadır. Yapılan araştırma neticesinde; birçok doğru manayı aktarmalarına, âyetin tefsirine dair önemli nükteler yakalamalarına ve çeviri açısından güzel örnekler teşkil etmelerine rağmen mevcut Türkçe meallerin, araştırma konusu edilen âyetin ilgili bölümündeki otantik manayı tam olarak yansıtamadığı görülmüştür. Bu şekilde özetlenen araştırma konusunun, Türkçe meallerde Âl-i İmrân Sûresi 110. âyetine verilen manaları daha iyi yansıtmak gayesiyle değerlendirilen 66 mealin sebep olduğu hacim genişlemesi sebebiyle iki ayrı makale olarak yayımlanması planlanmaktadır. İlk makale, *Âl-i İmrân Sûresi 110. Âyetinin Hakikat Mecaz İkilemi Bağlamında Tahlili* başlığı altında ele alınan bilgileri içerirken ikinci makale *Otantik Anlamın Türkçe Meallere Yansımaları Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım*'i elde edilen bilgiler muvacehesinde ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar kavramlar: Âl-i İmrân 110, Hayırlı Ümmet, İhrac, Meal, Otantik Anlam, Hakikat, Mecaz.

* Bu makale, *Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler II*, (20-22 Ekim 2017 Adıyaman) Sempozyumu'nda sunulan “Aranan Ümitten, Olunan Umuda Kur'an-ı Kerim'de “İnsanlık için Çıkarılmış Ümmet” Metaforu ve Suriyeli Mülteciler” başlıklı bildirisinin genişletilerek yayımlanmış halidir. Ayrıca araştırma konusunun, Türkçe meallerde Âl-i İmrân Sûresi 110. âyetine verilen manaları daha iyi yansıtmak gayesiyle değerlendirilen 66 mealin sebep olduğu hacim genişlemesi sebebiyle iki ayrı makale olarak yayımlanması planlanmaktadır. İlk makale, *ÂL-İ İMRÂN SÜRESİ 110. ÂYETİNİN HAKİKAT MECAZ İKİLEMİ BAĞLAMINDA TAHLİLİ* başlığı altında ele alınan bilgileri içerirken ikinci makale *OTANTİK ANLAMIN TÜRKÇE MEALLERE YANSIMASI ÜZERİNE ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM*'i elde edilen bilgiler muvacehesinde ortaya koymayı hedeflemektedir.

Analyze of 110th Verse of Sūra al-‘Imrān in The Context of Truth and Metaphor and Critical Approach about the Effect of the Verse's Authentic Meaning on its Turkish Translations

Abstract

This paper aims at to determine whether or not the translation and interpretation of the Qur’an translated into Turkish reflect the authentic meaning through the expression of “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ” which is the first part of verse 110 of sūra al-‘Imrān. As a result of the research; Although Turkish translations convey many correct meanings and they capture important wisdom about the commentary of the verse and constitute good examples in terms of translation, it is seen that the current Turkish translations do not fully reflect the authentic meaning in the relevant part of the verse in question. Due to the volume expansion caused by 66 items which are evaluated in order to better reflect the meanings given to the verse 110 of sūra al-‘Imrān in Turkish texts, this article summarizes two separate articles. The first article contains the information under the title "Analysis of the 110th verse of sūra al-‘Imrān in the Context of Dilemma of Truth Metaphor", while the second article aims to present a "Critical Approach on the Reflection of Authentic Meaning to Turkish Meanings."

Keywords: al-‘Imrān 110, the good umma, export, meal, authentic meaning, ḥaqīqa (truth), metaphor.

I. Giriş

Kur’ân, bir taraftan evrensel mesajlarla tüm insanlığa hitap ederken diğer taraftan da indiği zaman ve zeminin özelliklerini yansıtan bir kitaptır. Kur’ân’ın bu özelliği, onun çevre şartlarında oluşturulduğunu değil, çevre şartlarını da dikkate aldığını, kültürel telakkiyle ve sosyal olguyla etkileşim içerisinde olduğunu işaret etmektedir. Bu sebeple anlama ve yorumlama faaliyeti süresince, lafızlardan kastedilen manaların sadece dilbilimsel vasıtalarla idrak edilebilen anlamlar olmadığı, içinde buldukları bağlamlar dikkate

alınarak kelime ve cümlelerin farklı manalara gelebileceği gerçeğini de hatırdan tutmak gerekmektedir.

Otantik mananın ortaya çıkarılabilmesi için dilbilimsel analizlerin yanında metinde yer alan kelimelerin birçok açıdan birbirleriyle ve cümlelerle bağlantısını yansıtan iç bağlam ile sonunda hem murâd-ı ilâhîyi hem de metni çevreleyen, metnin ortaya çıktığı tarihî ve kültürel şartları yansıtan dış bağlamın da bilinmesi ve dikkate alınması gerekir.¹ Bu konumuyla bağlam, metnin ucu açık anlam ufkunu (unabschliessbarkeit) belli oranda sınırlayan ve doğruluğunu garanti eden en önemli epistemik dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır.² Aynı noktadan hareketle bağlam üst başlığı altında zikredilen hususların hemen hepsi, Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sağlayan karineler olarak da görülebilir.³

Araştırma konusunu teşkil eden Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinin;

{3,110}

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

İlk bölümünü oluşturan “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ” ifadesinin Türkçe meallerde birçok farklı lafızla çeşitli anlamlara gelecek şekilde tercüme edildiği görülmektedir. Âyetin diğer bölümleri için meallerde gözlenmeyen geniş mana yelpazesinin bu bölümde bulunuşunu, temel tefsir bilgisine sahip olanlar, tefsir ilmine bağlı unsurlara bağlayabilirler. Bu meyanda ilk muhataplarının âyette geçen ifadelerden ne anladığı ve lafzın zahiri ve hakiki manası üzerine yoğunlaşan tefsiri anlamın yanı sıra özellikle yorumcunun içinde bulunduğu paradigmada kendi muhataplarına âyetin doğru manasını nasıl an-

¹ Fatih Tiyek, *Kur'ân'ı Anlamada Bağlamın Rolü Ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014), 79.

² Fatih İbiş, *Özne-Metin İlişkisinin Metodik Ve Teolojik Boyutu* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012), 253.

³ Muhammed Fatih Kesler, “Kur'ân Meâllerinde Gözardı Edilen Bazı Anlama Karinelerinin Tespiti ve Yapılan Öneriler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2004): 44.

latabileceği üzerine dolayısıyla lafzın batını ve mecazi anlamına odaklanan te'vilî yorumun meallerdeki mezkûr anlam çeşitliliğini sonuç verdiği söylenebilir. Tefsir-te'vil ayrımında ortaya çıkan ontolojik ve epistemolojik düzlemdeki bu yorum farklılıklarının ortaya çıkmasında, âyetin ilk bölümündeki lafızlarda bulunan mahzuf, mücmel, müphem ve müteşâbih unsurların da varlığı etkili olmuştur. Bu unsurlar, âyete en doğru meali vermeyi hedefleyen yorumcu için anlamların sınırlandırılıp aktarılmasının hemen imkânsız bir hale doğru evrilmesine sebep olmaktadır.

Çalışma yapılırken Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetindeki farklı yorum kaynaklarının önce tespiti, sonrasında ise sınırlandırılabilmesi için anahtar kavramlar olarak görülen “كُنْتُمْ”, “خَيْرَ أُمَّةٍ” ve “أُخْرِجَتْ” kavramlarının tefsir kaynaklarında kronolojik olarak nasıl ele alındığı, anlam değişimi sürecinde hangi aşamalardan geçtiği ve lafızlara hangi manaların verildiği gibi konular üzerinde durulacaktır. Özellikle ihrâc kavramının etimolojik ve morfolojik tahlilleri yanında bu kavrama ilişkin imkân dâhilindeki diğer tüm detaylar tetkik edilecektir. İhraç kavramının Kur'ân'da hangi anlamlarda kullanıldığı hususunu net bir şekilde ortaya koyabilmek için bütün türevleriyle beraber bu kavramın Kur'ân'daki kullanımları tespit edilecektir. Temel kaynaklar ve özellikle tefsir kaynaklarından yararlanılarak söz konusu anahtar kavramlar üzerinde geniş analizler yapılacaktır. Bu analizlerle beraber çalışmanın giriş kısmında ifade edilen kriterler de göz önünde bulundurulmak suretiyle analiz sentez değerlendirilmesi yapılarak çıkarımlar ortaya konulacaktır. Son bölümde ise araştırma kapsamına dâhil edilen 66 mealin elde edilen bulgularla ne denli uyduğuna tespit etmek maksadıyla, ulaşılan sonuçlarla bu meallerin tutarlılığı mukayeseli olarak gözden geçirilecektir.

II. Âyette Geçen “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” İbaresinin Tahlili

A. Âyetin Nüzûl Sebebine ve Âyette Kastedilenlerin Kimler Olduğuna Dair Nakiller

Âyetin otantik manasının tahliline geçmeden önce, âyetin nüzûl sebebini tespit etmek gerekmektedir. Çünkü âyetlerin nüzûl sebepleriyle otantik manaları arasında illiyet ilişkisi vardır. Nüzûl sebepleri, âyetin gerçek anlamının ortaya çıkmasına katkı sağlama-sının yanında,⁴ âyetlerin inmesine yol açan durumun ve olayın ya-kından görülmesine böylelikle tarihsel ve sosyolojik verilerin de ta-nıklığıyla ilâhî maksada uygun şekilde yorum yapılmasına imkân sağlayan önemli karinelere dir. Bu karineler sayesinde, sadece metin-sel ve dilbilimsel bağlar değil, aynı zamanda sosyolojik ve konjonk-türel bağların da keşfedilerek âyetin çok yönlü bir perspektifle anla-şılması ve bağlamının net bir şekilde tespit edilme fırsatı yakalan-mış olacaktır.

Abdullah İbn Abbas (r.a) (ö. 68/687-88) âyette geçen “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” ifadesiyle kastedilen topluluğun Hz. Peygamber’le beraber Mek-ke’den Medine’ye hicret eden muhacirler olduğunu söylemiştir. Bu rivayet, Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinin tefsirinde ayrıca tefsire dair ilk nakillerin yer aldığı hadis ve tefsir kitaplarında çok yaygın olarak kullanılmıştır.⁵ İbn Abbas’ın bu rivayeti birtakım tefsirlerde bazı eklemelerle yer alır. Örnek olarak bu rivayet Taberî’de, Hz. Pey-gamber’le beraber “Mekke’den hicret edenler”⁶ ve “Mekke’den çıkan-

⁴ Bkz. Yasin Pişgin, *Kur’an’da Akıl Tefsirinde Akılcılık* (Ankara: İlahiyat Yay., 2015), 108-110; Pişgin, “Mütekaddim Dönemde Ulûmu’l-Kur’ân”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (2017): 140.

⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Şuayb el-Arnaut v.dğr. (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1421/2001), 5: 344; Hâkim en-Nisâbüri, *el-Mustedrek ‘ale’s-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-kütübi’-ilmiyye, 1410/1990), 2: 323; Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebi Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfi, *Kitâbu’l-musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409/1988), 6: 398.

⁶ Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmilî Ebû Ca’fer et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (B.y.: Müessesetü’r-risâle, 1420/2000), 7: 100; Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b. Huseyn el-Ğaytâbî el-Hanefî Bedruddîn el-Aynî, *Umdetu’l-kâri*

lar” şeklinde geçmektedir.⁷

Hız. Ömer’den (ö. 23/644) ve Dahhâk’tan (ö. 105/723) nakle-
dilen görüşe göre, burada zikredilen en hayırlı ümmetten maksat
sahâbilerdir. İkrime’ye göre bu sahâbiler, Abdullah b. Mes’ud, Ebû
Huzeyfe’nin azatlı kölesi Salim, Übey b. Kâ’b ve Muâz b. Cebel’dir.⁸
İkrime (ö. 105/723) ve Mukâtil (ö. 150/767) bu âyetin, Mâlik b.
Dayf ve Vehb b. Yehûza isminde iki Yahudi’nin, İbn Mes’ud, Übey b.
Kâ’b, Muâz b. Cebel ve Ebû Huzeyfe’nin mevlâsı Sâlim’e yönelik “Bi-
zim dinimiz sizin bizi kendisine çağırduğunuz dinden daha hayırlıdır.
Biz sizden daha hayırlıyız ve daha faziletliyiz.” demeleri üzerine indi-
rildiğini rivayet etmişlerdir.⁹ Mukâtil b. Süleyman, hayırlı ümmet
âyetinin, Medine’deki bu iki Yahudi’nin sahâbilere yönelik mezkûr
iddiaları üzerine nâzil olduğunu belirtmiş ve manasını “tıpkı İsrâilo-
ğulları’nın kendi zamanlarında faziletli kılındığı gibi siz de sizin za-
manınızda insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmet oldunuz” şek-
linde açıklamıştır.¹⁰ Bu âyetin ayrıca Mekke’den Medine’ye hicret
eden muhâcirler, Hazrec kabilesinden Selîmoğulları ve Evs kabile-
sinden de Hâriseoğulları hakkında nâzil olduğu söylenmiştir.¹¹

Nüzûl sebebine ilişkin nakledilen rivayette yer alan
sahâbilerden bazılarının; İbn Mes’ud (ö. 32/652) ve Ebû Huzeyfe’nin
mevlâsı Sâlim (ö. 106/724) gibi muhâcirlerden, bazılarının ise; Übey

şerhu Sahîhi'l-Buhârî (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.), 18: 148;

⁷ Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vili'l-Kur'ân*, 7: 101.

⁸ Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vili'l-Kur'ân*, 7:101.

⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, thk. Abdullah Mahmud (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1423/2002), 1: 295; Ebû'l-Hasan 'Alî b. Ahmed b. Muhammed b. 'Alî el-Vâhidî en-Nisâbüri eş-Şâfi'i, *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Busyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1991), 118; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nisâbüri, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İbn Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1423/2002), 3: 126.

¹⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, I: 295.

¹¹ Ebû Hafız Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısri İbnü'l-Mülakkın, *et-Tavzîh fî şerhi'l-Câmi' i's-Sahîh* (Dimeşk: Dâru'n-nevâdir, 1428/2008), 22: 156; Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed el-Kürânî eş-Şafîi el-Hanefî, *el-Keşfu'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî*, thk. Ahmed İzzü İnâye (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1428/2008), 8: 56.

b. Kâ'b (ö. 19/640) ve Muâz b. Cebel (ö. 18/639) gibi ensardan olması, âyetin muhataplarının Abdullah İbn Abbas'ın rivayetinde geçtiği üzere sadece muhacirler olmadığını göstermektedir. Hem ensar hem de muhacirden oluşan bu dört sahâbînin Hz. Peygamber'in iltifatlarına mazhar olmalarının yanı sıra en belirgin özellikleri ilim sahibi olmalarıdır. Hz. Peygamber bu dört sahâbî hakkında "Kur'an'ı şu dört kişiden alınız, öğreniniz" buyurmuştur.¹² Mezkûr sahâbîlerin ilim sahibi olma gibi önemli bir özelliklerle temeyyüz etmeleri ise âyetteki hitabın genel olmadığına dair bir delil olarak kabul edilebilir.

Kaynaklarda geçen rivayetlere ve verilen bilgilere bakıldığında; âyette geçen "كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ" ifadesiyle kastedilen topluluğun Mekte'den Medine'ye hicret eden sahâbîler veya bazı özelliklere sahip sahâbîler olduğu anlaşılmaktadır.

B. Müfessirlerin Âyette Geçen "كُنْتُمْ" İfadesiyle İlgili Görüşleri

Âl-i İmrân sûresinin 110. âyeti "كُنْتُمْ" ifadesiyle başlamaktadır. Âyetin başlangıcında geçen كُنْتُمْ hitabının, muhatabı şereflelendirmek ve değerli olduğunu vurgulamak için kullanılan bir hitap tarzı olduğu söylenebilir.¹³ Çünkü arada herhangi bir vasıta olmadan hitap edilmek suretiyle, başta nüzûl döneminin muhatapları olmak üzere İslam ümmeti bu hitapla şeref kazanmıştır. Mâverdî (ö. 450/1058) benzer bir anlatımla âyete "كُنْتُمْ" lafzıyla başlanmasını, hayırlı ümmet olma müjdesinin öncelenmesiyle izah etmektedir.¹⁴ Bu durumda ibare, "siz müjdelenen ümmet oldunuz" manasına gelir.¹⁵ Zemahşerî (ö. 538/1144) ise كُن lafzının kapalı yolla bir şeyin geçmiş zamandaki varlığını ve devamlılığını gösterdiğini, geçmişte olmayan ve anlık

¹² Buhârî, "Feza'ilü'l-Kur'an", 8.

¹³ Süyûtî (ö. 911/1505) *el-İtkân* isimli eserinde yaptığı tasnifte, Kur'an'daki 34 çeşit hitap tarzından 33. hitap şekli olarak bu hitap tarzını ele almaktadır. Ebû'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an* (Kahire: el-Heyetü'l Mısriyyetü'l ammetü lil kitab, 1394/1974), 3: 115.

¹⁴ Ebû'l-Hasen Ali B. Muhammed Mâverdî, *Tefsîru'l-Mâverdî en-Nüket ve'l-'uyûn*, thk. es-Seyyid İbn Abdül-Maksûd b. Abdü'r-Rahîm (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, ts.), 1: 416.

¹⁵ Vâhidî, *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'an*, 5: 495.

kesintiye uğrayan durumları göstermediğini ifade etmiştir.¹⁶ Bu sebeple tefsirlerde, âyette geçen كُنْتُمْ ifadesi *hali hazırda ve mevcut durumda siz, hayırlı ümmet oldunuz* şeklinde yorumlandığı gibi *siz geçmiş ümmetler arasında sizi müjdeleyen kitaplarda en hayırlı ümmet oldunuz* şeklinde de anlaşılmıştır.¹⁷ Âyetin başında geçen كُنْتُمْ ifadesinin geçmiş zamana işaret eden nâkıs bir fiil olarak kabul edilmesinden dolayı; “ezelde levh-i mahfûzda, diğer geçmiş ümmetler arasında, henüz yaratılmadan önce Yüce Allah sizi hayırlı ümmet kıldı, İsrâiloğulları'nın zamanı gelince onları seçti fakat siz, sonsunuz (son hayırlı ümmetsiniz)” şeklinde de tefsir edildiği görülmektedir.¹⁸

Bu ibarede geçen كان lafzının mahiyetinin ne olduğu, mananın doğru anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu sebeple كان lafzının Kur'ân'daki genel kullanımını için tam fiil mi yoksa nâkıs fiil mi olduğu üzerindeki uzun tartışmalara¹⁹ girmeksizin, bu ibarede geçen كان lafzı hakkındaki kabuller aktarılacaktır.

İlk müfessirlerden Tahâvî (ö. 321/933), كان lafzına ait doğru mananın, tam fiil yapısında düşünülerek خُلِقْتُمْ “yaratıldınız” ve وَجِدْتُمْ “bulundunuz” şeklinde olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁰ Nisâbüri (ö. 427/1035) de ibarede geçen “كُنْتُمْ” lafzının “خُلِقْتُمْ”, “وَجِدْتُمْ”, “خُلِقْتُمْ” “yaratıldınız, oldunuz ve bulundunuz” gibi anlamlara geldiği ve tam fiil manasında olduğunu söylemiştir.²¹ Ayrıca “كان” lafzının nâkıs fiil kabul edilerek “أنتم خير أمة” ibaresine göre verilen mananın tefsiri mana açısından doğru olsa da i'râbî mana açısından doğru olmadığı Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) gibi âlimler tarafından dile geti-

¹⁶ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 1: 400.

¹⁷ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr* (Kahire: Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-âmmeh, 1410/1990), 4: 47.

¹⁸ Mukatîl b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil*, 1: 295.

¹⁹ Kâne fiilinin Kur'ân'daki kullanımını için bkz. Aydın Atik, “Kâne Fiilinin Kur'ân'daki Anlamı ve Kullanım Biçimleri”, *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 10/31 (2010): 45-72.

²⁰ Taberî, *Câmi' u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*, 7: 106.

²¹ Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri, *el-Vasîf fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1414/1994), 1: 477.

rilmiştir.²² Bazı müfessirler ise “كان” lafzının nâkıs fiil kabul edilmesi üzerine bina edilen, كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ibaresinin أَنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ifadesiyle aynı anlama geldiğiyle ilgili görüşler zikretmişlerdir.²³ Ferrâ’ (ö. 207/822) ve Zeccâc (ö. 311/923) gibi âlimler ise bu şekilde bir mananın en doğru mana değil, caiz mana olduğu şeklinde görüş belirtmişlerdir.²⁴ Buna ek olarak “أَنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” ibaresinin manasının “أَنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” şeklinde anlaşılması kânenin zâid olmasını gerekli kılmaktadır. Kânenin cümlelerin başında zâid olarak kullanılmayacağı çoğu nahivci tarafından hatırlatılarak “أَنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” “siz en hayırlı ümmetsiniz” şeklindeki bir manaya karşı çıkıldığı dile getirilmiştir.²⁵ Hatta bazı âlimler, böyle bir takdirin hata olduğunu doğrudan söylemişlerdir.²⁶

Lengüistik yaklaşımların yanı sıra sosyal yapı ve beşeri tecrübe adına edinilen bilgiler de “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” ifadesindeki “كان” lafzının tam fiil olarak kabul edilmesi sonucuna götürür. Hz. Ömer, bu ifadeyle ilgili olarak, “Yüce Allah dileseydi elbette “أَنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” “en hayırlı ümmet sizsiniz” buyururdu, eğer böyle buyursaydı o zaman hepimiz hayırlı ümmet olurduk” şeklindeki açıklamasıyla كُنْتُمْ ifadesinin “sahâbîlere ve onların yaptıklarını yapanlara hâs bir ifade olduğu”nu belirtir.²⁷ Hayırlı ümmetle ilgili olarak Hz. Ömer’den, yaşanan gerçekliği öne çıkaracak tarzda “öncekilerimiz için olur, sonrakilerimiz olmaz”²⁸ sözü ve olumsuz örneklere tepki olarak “kim bu üm-

²² Ebû Hayyân el-Endelûsî, *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*, 2: 15.

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî, İbrâhîm Atfîş, 2. Baskı (Kâhire: Dâru’l-kütübî’l-Misriyye, 1964), 14: 294.

²⁴ Nisâbüri, *el-Vasîf fî tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd*, 1: 477.

²⁵ Şihâbüddin Mahmud Âlûsî, *Rûhu’l-Me’ânî fî tefsîri’s-Seb’i’l-Mesânî* (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, 1415/1994), 2: 243; Muhammed Tantâvî, *et-Tefsîru’l-vasîf li’l-Kur’âni’l-Kerîm*, thk. Abdurrahman el-Adevî (Kahire: Dâru’l-ma’ârif, 1412/1992), 2: 212.

²⁶ Ebû’l-Beka Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah Ukberî, *et-Tibyân fî i’râbi’l-Kur’ân*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî (B.y.: İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, t.s.), 1: 284.

²⁷ Aynî, *‘Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, 18: 148; Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli’l-Kur’ân*, 7: 101; Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, thk. Es’ad Muhammed Tayyib, 3. Baskı (el-Memleketü’l-‘Arabîyetü’s-Suudîyye: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419/1998), 2: 732.

²⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli’l-Kur’ân*, 7: 101.

metten olmayı arzu ederse, Allah'ın bu ümmet hakkında şart koştuğunu yerine getirsin" sözü nakledilmektedir.²⁹

Hiz. Ömer'in "كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ" ve "أَنْتُمْ خَيْرُ أُمَّةٍ" ibarelerinin birbiriyle aynı olmadığını ifade eden bu sözlerinin keynûnet açısından daha anlamlı olduğu görülür. Zemahşerî gibi âlimlerin كان lafzının kapalı yolla bir şeyin geçmiş zamandaki varlığını ve devamlılığını gösterdiğini³⁰ ifade etmeleri de hayırlılığın geçmişle bir irtibatının olduğunu ortaya koymaktadır. Aslında bu geçmiş zamanı gösterme durumunun, *levh-i mahfûz ve geçmiş ümmetler arasındaki konumu işaret etmekten çok, vahyin nüzûlünden itibaren geçen zamanda yetişen bir neslin oluşumuna işaret ettiğini* söylemek daha anlamlı durmaktadır. Nitekim Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) الْكُنْ lafzının; keynûnet manasında meydana gelmek, vuku bulmak ve bir dönüşümü ifade etmek için kullanılan bir lafız olduğunu dile getirmiştir.³¹

Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinde geçen "كُنْتُمْ" lafzının otantik manasının mezkûr açıklamalar çerçevesinde; *gerçekleşmek, inşa etmek ve var olmak* manalarında sahâbî neslinin *hayırlı topluluk oluşumunu* simgelediği söylenebilir. Zira Sahâbîlerin en hayırlı topluluk oluşu bir anda gerçekleşen bir hadise değil, zamana bağlı olarak Hiz. Peygamber'in rehberliğinde ciddi bir eğitim sürecinden geçtikten sonra meydana gelmiştir. Levh-i mahfûzda yazılan ilahi bilgiler, bu âyetin nüzûl zamanında tahakkuk etmiştir. Nitekim bazı müfessirler كان lafzının, bazen zaman manasına gelen özelliğinin kalkabileceğini, bu durumda كان lafzının *tahkik* manasına geleceğini belirtmeleri de böyle bir *oluşum* manasını desteklemektedir.³² Dolayısıyla كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ ibaresinin, ilm-i ilahiden/levh-i mahfûzdan akıp gelen, Hiz. Peygamber'in rehberliği zamanında *tam olgunluğa erişen bir topluluğun kıyamının tüm dünyaya ilanı* şeklinde anlaşılması da

²⁹ Taberî, *Câmî u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'an*, 7: 102.

³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1: 400.

³¹ İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvudî (Dimaşk: Dâru'l-kalem, 1412/1992). 731.

³² Muhammed b. Sâlih Useymîn, *Tefsîru'l-Kehf* (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1423/2002), 148.

mümkündür.

Öte yandan Kur'an'ın evrenselliği ilkesi açısından hayırlı ümmet olma vasfının kıyamete kadar devam edecek olması daha sonraki asırlarda, başta Hz. Peygamber ve sahâbe-i kirâmı örnek olarak ortaya çıkacak yeni nesillerin de oluşumu açısından keynünet ifade eden bu ibare, doğrudan ümmeti hayırlı kılmamıştır. Bir çaba ve gayret sonrası hayırlılık vasfını kazanma noktasında bir dönüşüm yaşandığı için bu vasıf Yüce Allah tarafından bu topluluğa verilmiştir.

Bu âyetle ilgili olarak Kur'an'ı beyan etmekle görevli Peygamber Efendimiz'in (s.a.), "أَنْتُمْ مِتْمُونٌ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ" "Siz yetmiş ümmeti tamamlayansınız. Allah katında siz onların en hayırlısı ve en değerlisiniz."³³ beyanında geçen أَنْتُمْ خَيْرُهَا ibaresi, bütün sahâbilerin bu ifadeye dahil olduklarını ve كُنْتُمْ deki keynüneti gerçekleştirdiklerini teyit etmektedir. Sebebin hususiliği hükmün umumiliğine mani olmadığından, sadece Mekke'den Medine'ye hicret edenler ya da nüzûl sebebinde geçen dört sahâbî değil, tüm sahâbiler hayırlı olma vasfına dâhil olmalıdır. Bu hayırlılık, salt hayırlı olmaktan ziyade, teşvike dayalı olarak söylenmiş, hayırlı olma vasfıyla kendini donatmış ve bunu hayatına tatbik etmiş bir topluluk için dile getirilmiş ifadeler olarak görülmelidir.

İbarede geçen ümmetle, kıyamete kadar gelecek olan tüm Müslüman ümmetinin kastedilip edilmediği hususunda ise kazanılan vasıfların belirleyici olduğu görülmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber'i örnek olarak ve O'nun gibi yaşamaya çalışarak hakiki bir mümin olma dönüşümünü sağlamadaki ve âyetteki hususiyetleri yerine getirmedeki yeterliliğe bakarak karar vermek daha isabetli bir yaklaşımdır. Nitekim Râzî'nin "levh-i mahfûzda en hayırlı ve faziletli ümmet oldunuz, öyleyse size düşen, sizdeki bu üstünlüğü boşa çıkarmamanız, hakkınızdaki bu övgü dolu özelliği yok etmemeniz ve

³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379/1960), 8: 225.

üzerinizdeki sorumluluğu yerine getirmenizdir”³⁴ şeklindeki yorumu da bu yaklaşımı teyit etmektedir. Âyette geçen hayır kelimesinin birçok yüce değeri³⁵ taşıması da hayırlı olmanın salt bir söylemden ibaret olmadığını göstermektedir.

C. Müfessirlerin Âyette Geçen “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” İfadesiyle İlgili Görüşleri

Nüzül sebeplerinde “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” ifadesiyle kastedilen topluluğun kimler olduğuna dair bilgiler verilmiştir. Nüzül bilgilerine ek olarak; birçok kaynakta hitabın sahabeye mi has olduğu yoksa tüm ümmete tamim edilerek mi kabul edilmesi gerektiği, “en hayırlı” oluşun sebepleri ve *hayırlılık* vasfının ne zaman verildiği gibi hususlara dair nakillere yer verilerek bu konular açıklanmıştır.

Nüzül sebeplerinde geçtiği üzere “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” ifadesinin muhacirlere ve sahâbîlere has bir ifade olduğu söylenmişse de mananın mübhem olduğunu ifade eden görüşler de vardır. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) ve Zeccâc’ın (ö. 311/923) “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” “en hayırlı ümmet oldunuz” ibaresiyle ilgili olarak, nüzül sebeplerine bağlı olarak hitap her ne kadar Hz. Peygamber’in ashabına yönelik olsa da âyetin umum ifade ederek bütün ümmet-i Muhammed’i kapsadığı görüşünü nakleder.³⁶ Âyet nüzül sebeplerinden bağımsız olarak lafzî açıdan yorumlandığında da hitabın doğrudan tüm müminleri kapsadığı anlaşılır. Bu anlam âyetin zâhirî manasıdır. Bunun yanında hayırlı ümmetten maksadın şehitler ve salihler olduğunu dile getiren âlimler de olmuştur.³⁷

Bazı âlimler *كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ* ifadesindeki *ümmet* kelimesinin *yol ehli*, *yol*³⁸ ve *cemaat* anlamına geldiğini belirtirler.³⁹ Kur’ân’da ümmet

³⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb* (Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-‘Arabî, 1420/2000), 8: 323.

³⁵ San’ani, *et-Tenvîr şerhü’l-câmi’i’s-sagîr*, 4: 552.

³⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 8: 325.

³⁷ Ebü’l-Hasen Nûrüddin Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtü’l-mefâtiḥ şerh Mişkâti’l-Mesâbih* (Beyrut: Dâru’l-fikr, 1423/2002), 9: 4053.

³⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli’l-Kur’ân*, 7: 106.

³⁹ Ebü Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir en-Nisâbüri, *Kitâbu tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Sa’d b. Muhammed Sa’d (Medine: Dâru’l-meâsir, 1423/2002), 1: 331.

kavramına bakıldığında en genel ve temel anlamının *topluluk* olduğu görülür. Bunun yanında ümmet; muayyen bir zaman, muayyen bir zamanda yaşayan topluluk, dış görünüş, durum, eşsiz insan, eğitici, önder, taife, fırka, cemaat, tarikat, şeriat, din ve millet gibi anlamlara da gelmektedir.⁴⁰ Terim olarak ümmet, "bir sebebe mebni olarak bir arada bulunan topluluk" şeklinde tarif edilir.⁴¹ Âyette geçen ümmet kelimesiyle, yukarıda da ifade edildiği gibi, sahâbî topluluğunun anlaşıldığı söylenebilir. Bu topluluk, kemmiyet üzerine değil, keyfiyet üzerine kurulmuş, bir amaçla Hz. Peygamber etrafında cem' olan ve O'na bağlanan bir topluluktur. Çağdaş müfessirlerden İbn Âşûr (ö.1284/1868) خَيْرَ أُمَّةٍ âyetinde geçen ümmetten maksadın, *cemaat* ve *karn* (çağ) gibi nebevî asrın halkı olduğunu dile getirir. Yusuf sûresinde de وَادْكُرْ بَعْدَ أُمَّةٍ "nice zaman sonra (Yusuf'u) hatırladı" (Yusuf 12/45) âyetinde geçen ümmet kelimesinin tam bir asır müddet gibi *uzun bir süre* anlamına geldiğini ifade ederek âyette geçen ümmetin zaman ve süreç boyutuna dikkat çeker. Bu sebeple İbn Âşûr كُنْتُمْ lafzındaki hitabın sadece sahâbe için değil, aynı zamanda ortaya çıkan her yeni nesil için de geçerli olduğu üzerinde durur.⁴² İbn Âşûr ayrıca âyetteki ümmet kavramının, nesil olarak isimlendirildiğini ifade eder.⁴³ Böylece hayırlı ümmet olma vasfı ve görevi, bir nesilden sonraki nesillere miras olarak geçer.⁴⁴

Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) ise hayırlı ümmet olma vasfında geçen كُنْتُمْ ifadesinin herhangi bir zamanla tahsis edilmediğini belirterek, hayırlı olmanın iyiliği emredip kötülükten sakındırma şartına bağlanması gerektiğini dile getirir.⁴⁵ İbn Atıyye de (ö. 541/1147) Yüce Allah'ın bu ümmete has kıldığı hayırlı olma vasfından ancak iyiliği emretme, kötülükten sakındırma ve Allah'a inan-

⁴⁰ Nihat Uzun, "Kur'an'da Ümmet Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi* 40/4 (2004): 40-45.

⁴¹ Uzun, "Kur'an'da Ümmet Kavramı", 40-45.

⁴² İbn Âşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, 4: 48.

⁴³ İbn Âşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, 22: 283.

⁴⁴ İbn Âşûr, *Tefsîrû't-tahrîr ve't-tenvîr*, 17: 164.

⁴⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Tefsîru Râgıb el-İsfahânî*, thk. Adil b. Ali eş-Şidi (Riyad: Medâru'l-vatan li'n-neşr, 1424/2003), 2: 793.

ma şartlarını yerine getirenlerin nasiplerini alacaklarını söyler.⁴⁶ Hayırlı ümmetin, hakkı ikâme eden ümmete işaret ettiği de belirtilir.⁴⁷

Bazı âlimler de bu âyetteki hitaptan, Müslümanların bütün ümmetlerin en faziletlieleri olduğunu çıkarır.⁴⁸ “En hayırlı” oluş bazı kavillerde Hz. Peygamber’e dayandırılır bazılarında ise kişilerin özellikleri ve fiilleriyle açıklanır. Hz. Peygamber bir hadisinde “Siz yetmiş ümmeti tamamlayansınız. Allah katında siz onların en hayırlısı ve en değerlisisiniz.”⁴⁹ buyurmuştur. Hadiste geçen yetmiş ifadesinin kesretten kinaye, *tamamlama* ifadesinin ise hayırlı olmanın illeti olduğu dile getirilerek, bu delilin hem nübüvvet hem de ümmet silsilesinin sonunun en güzel şekilde (misk ile) kapatılmasına işaret ettiği söylenmiştir.⁵⁰ İmam Şâfiî (ö. 204/820), hayırlı ümmetin daha önceki peygamberlerin ümmetlerinden değil, Hz. Peygamber’in ümmetinden olmasından dolayı Yüce Allah’ın bu ümmeti faziletli kıldığını belirtir.⁵¹ Ali el-Kârî (ö. 1014/1605) Hz. Peygamber’in ümmetinin en hayırlı olması, O’nun en hayırlı olmasından kaynaklandığı gibi, O’nun ümmetinin en hayırlı olması da Hz. Muhammed’in tüm peygamberlerin en hayırlısı olmasını gerektirdiğini ifade eder.⁵²

İbn Abdilber (ö. 463/1071), Hz. Ömer’e göre âyette zikredilen fiilleri yerine getiren kimselerin hayırlı ümmet olacaklarını; İbn Abbas’a göre ise Mekke’den Medine’ye hicret ederek Bedir’e ve Hudey-

⁴⁶ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib İbn Atıyye el-Muhâribî el-Gırnâti el-Endelüsi, *el-Muharreru’l-vecîz fi tefsiri’l-Kitâbi’l-‘Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1421/2001), 1: 489.

⁴⁷ Şerifeddîn el-Huseyn İbn Abdullâh et-Tîbî, *Futûhu’l-ğayb fi’l-keşfi ‘an Kinâ’ir-Rayb (Hâşiyetü’t-Tîbî ‘ale’l-Keşşâf)*, thk. İyâd Muhammedu’l-Ğüc (B.y.: Câizatu Debi’d-Devliyye li’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1434/2013), 16: 530.

⁴⁸ Ebû’l-Hasen Ali b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî el-Kurtubî, *Şerhu sahihi’l-Buhârî li İbn Battâl*, thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1424/2003), 9: 486.

⁴⁹ İbn Mace, “Zühd”, 34.

⁵⁰ Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih şerh Mişkâti’l-Mesâbih*, 9: 4054.

⁵¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, 3. Baskı (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1424/2003), 9: 8.

⁵² Ali el-Kârî, *Mirkâtü’l-mefâtih şerh Mişkâti’l-Mesâbih*, 6: 2585.

biye'ye tanıklık edenlerin fazilet bakımından asrının hayırlısı olan sahâbiler olduğunu zikreder. İbn Abdilber ayrıca hayırlı ümmetle, Muhammed ümmetinden kıyamet günü şahitlik yapacak olan salih ve fazilet sahibi kimselerin de kastedildiğini ifade eder.⁵³

İslam âlimleri âyette geçen *hayr* kelimesinin, karakter güzel-liği, doğru ve dengeli düşünme, güzel ahlak, yüksek gayret, şahsi-yetli ve karakterli kişilik gibi manalara geldiğini söylerler.⁵⁴ En fazi-letli ifadesinin yerine en hayırlı olma vasfının Hz. Peygamber'in ümmetine verilmesiyle ilgili olarak ise İslam âlimleri bu ümmetin, bütün insanlar için *hayır* isteyen, onların Müslüman olmalarını ve *hayır* işleyerek cennete girmelerini arzulayan bir ümmet olmaların-dan kaynaklandığını ifade ederler.⁵⁵

Ebû Hüreyre (ö. 58/678), diğer ümmetlere nispetle *hayırlı* ümmetin, diğerlerini de olumlu yönde etkilediğini vurgulayarak “on-ların boyunlarına zincirler geçirerek onları çeker ve böylece onları İslam'a sokarsınız” demiştir.⁵⁶ Ebû Hüreyre'nin bu sözünde geçen *zincirler* ifadesini müfessir ve muhaddis Tîbî (ö. 743/1343); Cenâb-ı Hâkk'ın çektiği, insanları dalâletten kurtararak doğru yola sevk eden, esfeli sâfilinden a'lâyı illiyyîne çıkaran bir *cezbe* (çekim kuvve-ti) şeklinde yorumlamıştır.⁵⁷ Âyette geçen *كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ* ifadesinin, “hayra çağırın ümmet olun” manasında emir ifade ettiği de zikredilmiştir.⁵⁸

⁵³ Ebû Ömer Cemalüddin Yûsuf b. Abdilah b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-meâni ve'l-mesânid*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi-Muhammed Abdülkebir el-Bekri, 2. Baskı (el-Mağrib: Vizâratü Umûmi'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387/1967), 20: 251.

⁵⁴ Ebû İbrâhim İzzeddin Muhammed b. İsmâil Emir es-San'anî, *et-Tenvîr şerhü'l-Câmi's-Sagîr*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim (Riyâd: Mektebetü Dâri's-Selâm, 1432/2011), 4: 552.

⁵⁵ Ebû'l-Muzaffer, *el-İfsâh 'an me'âni's-sihâh*, thk. Fuad Abdulmin'im Ahmed (B.y.: Dâru'l-vatan, 1417/1996), 7: 365.

⁵⁶ Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 94; Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001), 10: 48.

⁵⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, 6: 145.

⁵⁸ Muhammed Alî, Muhammed b. Alân b. İbrâhim el-Bekrî es-Siddikî eş-Şâfi'î, *Delîlu'l-fâlihîn li turuki Riyâdi's-Sâlihîn*, 4. Baskı (Beyrut: Dâru'l-ma'rifeh li't-tibâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî, 1424/2004), 2: 464; Ebû'l-Hasen Alâüddin Alî b. Muhammed b. İbrâhim el-Hâzin el-Bağdâdî, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, tsh. Abdüsselam

Ebü'l-Muzaffer Sem'ânî (ö. 489/1096), hayırlı ümmet sıfatının ne zaman verildiğiyle ilgili olarak, “levhi mahfûzda hayırlı ümmet idiniz” ve “iman ettiğinizde hayırlı ümmet oldunuz” şeklinde iki görüş rivayet ederek Yüce Allah'ın her iki görüşü de murat etmiş olabileceğini belirtir. Sem'ânî, “hayırlı ümmet oldunuz” ifadesinin kıyamet gününde söylenecek bir söz olduğunu da ayrıca zikreder.⁵⁹ Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) ise hayırlı ümmet olma vasfında geçen كُنْتُمْ ifadesinin herhangi bir zamanla tahsis edilmediğini belirtir.⁶⁰

Fahredden er-Râzî tefsirinde, Ebû Müslim el-İsfahânî'nin (ö. 322/934) وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ âyetinin وَاَلَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ âyetine bağlı olduğunu söylediğini zikreder.⁶¹ Reşid Rızâ (ö. 1865/1935) da Ebû Müslim'in, “en hayırlı ümmet oldunuz” sözünün, cennette yüzleri ak olanlar için söyleneceğini aktarır. Ebû Müslim'e göre bu âyet, daha önce geçen âyetlerin tamamlayıcısıdır.⁶² Bu durumda mana, “siz dünyanızda hayırlı ümmet oldunuz, bundan dolayı şu an yüzlerinizdeki parlaklık ve ebedi nimetlere mazhar kılınmanız, sizin hak ettiğiniz nimetlerdir,” şeklinde cennet ehline yönelik olarak söylenmiş bir hitap olarak anlaşılır.⁶³ Ancak Ebû Hayyân (ö. 745/1344), bu görüşün kelamın siyakından uzak bir görüş olduğunu belirtir. Ebû Hayyân, hayırlı ümmetin hayırlılık yönünün lafızda beyan edilmediğini söyleyerek, sahâbenin Hz. Peygamber'e iman etmeleri, onun yardımına koşmaları, şer'î ilimleri ondan nakletmeleri ve ülkeleri fethetmeleri gibi hususları onların faziletleri arasında sayar.⁶⁴

Muhammed Ali Sahin (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1415/1995), 1: 281.

⁵⁹ Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temimî el-Mervezî es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm ve Ğanîm b. Abbâs b. Ğanîm (Riyad: Dâru'l-vatan, 1418/1997), 1: 348.

⁶⁰ İsfahânî, *Tefsîru Râgıb el-İsfahânî*, 2: 793.

⁶¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8: 323.

⁶² Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr* (Kahire: el-Heytü'l-Mısriyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1410/1990), 2: 47.

⁶³ Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*, 1: 284.

⁶⁴ Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-bahri'l-muhîr*, 3: 300

III. İhraç Kavramının Etimolojik, Morfolojik Tahlili ve Kur'ân'da Kullanımı

A. İhraç Kavramının Etimolojik Tahlili

Söz konusu âyette geçen ihrâc kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramın dilsel kökenine inmek gerekmektedir. Zerkeşi'nin (ö. 794/1392) de işaret ettiği gibi, Kur'ân'ın manalarını anlamak isteyen kişi, öncelikli olarak müfret lafızları incelemelidir. Çünkü Kur'ân lafızlarının müfret manalarının elde edilmesi, Kur'ân'ın anlaşılmasında en önemli kaynaktır. Zira zihni ve hârici varlıkta parçalar, bütünden önce geldiği için bütünü anlayabilmek, parçaların iyi anlaşılmasına bağlıdır. Lafızların müfred cihetiyle bilinmesi ise lügat, sarf ve iştikak ilimleriyle doğrudan bağlantılıdır.⁶⁵ Bu sebeple ihrâc kavramı lügat, sarf ve iştikak açısından incelenecektir;

Hurâc (الخُرَاج), kendiliğinden vücutta çıkan tümör ve iltihaptır. *Harc* (الخُرَج) buluttan neşet eden ilk şeydir.⁶⁶ Yerden ve hayvan yuvasından çıkan şeyler için *harc* ve *harâc* kelimeleri kullanılmıştır.⁶⁷ Veren kişi malından çıkardığı için de vergiye *harç* ve *harâc* adı verilmektedir.⁶⁸ *Harace* kelimesinin esas anlamı bir yerden çıkma ya da vücutta şişkinlik ve ufukta beliren bulut gibi toplu çıkışı ifade eder. Burada kendiliğinden meydana gelen edilgen bir çıkış söz konusudur. Heybeye *hurc* isminin verilmesi, içindekilerinin çıkarılıp doldurulabilmesi, insanların yüklenip taşımaları için yapılmış yapay bir torba olmasından dolayıdır.⁶⁹ Burada kendiliğinden gelişen bir çıkış değil, insan müdahalesiyle meydana gelen etken bir çıkış söz konusudur. Mastar olarak kullanılan *hurûc* (الخُرُوج) kelimesi ise giri-

⁶⁵ Bedreddin Zerkeşi, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1980), 2: 173.

⁶⁶ Muhammed Hasan Hasan Cebel, *el-Mu'cemü'l-iştikâkiyyü'l-müessal li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 1431/2010), 1: 545.

⁶⁷ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan Davudî (Dımaşk: Dâru'l-kalem, Beyrut: Dârü's-Şamiyye, 1423/2002), 278.

⁶⁸ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (B.y.: Dâru'l-fikr, 1399/1979), 2: 175.

⁶⁹ Cebel, *el-Mu'cemü'l-iştikâkiyyü'l-müessal li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1: 545.

şin tersi olan çıkış demektir.⁷⁰ *Hurûcun* aslı; ister ev ister şehir isterse elbise olsun ya da ister kendi kendine isterse harici sebeplerden ötürü oluşsun bir yerden ya da bir durumdan çıkışı ifade eder.⁷¹ İhraç olaylarının en çok meydana geldiği yer, içinde yaşadığımız ve Yüce Allah'ın fiiline bağlı olarak yaratılan mevcudattır.⁷² Nitekim “İşte biz o su ile türlü türlü bitkilerden çiftler çıkardık” (Tâhâ 20/53) âyeti bu tekvinî oluşumların Yüce Allah tarafından meydana getirildiğini açıkça bildirmektedir.

Harece fiilinin yaygın kullanılan anlamları arasında; evden çıkmak, iradesinden çıkmak, bir yere gitmek üzere çıkmak, bir şeye başkaldırıp karşı çıkmak, karşısına çıkmak, yemekten bir şey çıkarmak, çizgiden dışarı çıkmak, servetinden çıkarmak, çiçeğinin suyunu çıkarmak, kederden çıkarmak, evden çıkarmak, çocuğa harçlık vermek, öğrencilerin medreseden çıkması, ümmetin hâricileri, değerli at, heybeye koymak, mehâric-i hurûf vb. bulunduğu gibi günümüzde; üniversiteden mezun olmak, dış taşımacılık, dışişleri bakanlığı, dışın apse yapması, aykırı öğrenci vb. anlamlarda yer almaktadır.⁷³ *Harac* ayrıca siyah ve beyazdan oluşan iki renk ya da beyaz içerisindeki siyahlık olarak da geçmektedir. Deve kuşunun tüyleri siyah beyaz iki renkten oluştuğunda dışisine, (نعامةٌ خُرْجاء) erkeğine de (ظليمٌ أخرج) denmektedir. Ayrıca, “siyah beyaz koyun iki ayağı beline kadar ağardı (إِنَّ الْخُرْجَاءَ الشَّاةُ)” sözü meşhurdur.⁷⁴ *Harcâ* (الخرعاء) aynı zamanda Mekke ile Basra arasında bulunan bir yerdir. Siyah ve beyaz taşlardan oluştuğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.⁷⁵

Harac kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında; çıkma, çıkarma, çıkış, bir şeyin bir şeyden çıkması, bir şeyin bir şeyden

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 3. Baskı (Beyrut: Dâru sâdır, 1414/1994), 2: 249.

⁷¹ İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, 278.

⁷² Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim) el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fî tefsiri eşrefi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996), 1: 495; Mikâtî v.dğr., *el-Kutûf min lugati'l-Kur'an* (Lübnan: Mektebetü Lübnân nâşirün, 1427/2007), 263.

⁷³ Mikâtî, *el-Kutûf min lugati'l-Kur'an*, 263.

⁷⁴ İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luğa*, 2: 176.

⁷⁵ Ebubekir Muhammed b. Hasan İbn Dureyd, *Cemheretü'l-luğa* (Beyrut: Dâru'l-ilm lil-melâyîn, 1407/1987), 1: 444.

çıkarması, bir şeyin bulunduğu yere göre farklılığının belirgin ve görünür olması gibi değişim, başkalaşım, oluşum ve dönüşümü ifade eden manalarının yoğunlukta olduğu görülür.

B. İhraç Kavramının Morfolojik Tahlili, Kur'ân'da Kullanım Biçimleri ve Anlamları

Hayırlı ümmet âyetinde geçen *ihrâc* kavramına en isabetli mananın verilebilmesi için Kur'ân'da ihrâc kavramının hangi anlamlarda kullanıldığının ortaya konması gerekmektedir. Kur'ân tefsiri ve çevirilerinde kelimelerin dilbilimsel anlamları tek başına yeterli olmadığı gibi, aynı zamanda Kur'ân'ın âyetler arası münasebet ve âyet bütünlüğü şeklinde ortaya çıkan metin içi ilişkiler ve sebebi nüzûl gibi metin dışı ilişkilerin yanı sıra bir kavramın diğer âyetlerde nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığının bilinmesi de doğru mananın ortaya çıkarılması açısından önemlidir.

Kur'ân-ı Kerim'de 11 ayrı sarf formunda 157 âyette 182 defa geçen *harece* (خرج) kökü, yaygın olarak tekrar eden kelimelerden biridir. Hayırlı ümmet âyetinde geçen kalıp ise sülâsi mezid rubâi fiil kalıbının birinci bab formatı olan if'âl kalıbında meçhul yapıda gelmiş mâzi bir fiildir. İf'âl kalıbı ve bu kalıptan türeyen ihrâc kelimesi Kur'ân'da toplam 113 kere geçmektedir. Bu kalıptan mâzi ve muzâri fiil yapısında 99, mastar şeklinde altı, ism-i fâil şeklinde üç, ism-i mef'ûl şeklinde ise beş kere geçmektedir.

Kur'ân'da ihrâc kelimesi hem hakiki hem de mecazi anlamlarda kullanılmıştır. İhraç kavramı Kur'ân'da nesne almadan geçişsiz eylem olarak şu manalara gelmektedir: Yer in yarılıp suyun çıkması (el-Bakara 2/74), yolculuğa çıkmak (el-Bakara 2/149,150), evden dışarı çıkmak (el-Bakara 2/240; en-Nisâ 4/100; et-Talâk 65/1), yurdundan çıkmak (el-Bakara 2/243; en-Nisâ 4/66; el-Enfal 8/47; el-Haşr 59/2,11,12; el-Mümtehine 60/1), belli bir bölgeden çıkmak (el-Mâide 5/22; el-Kasas 28/20, 21), cehennemden çıkmak (el-Mâide 5/37; el-Hac 22/22; es-Secde 32/20), kâfir olarak çıkmak (el-Mâide 5/61), Şeytanın bulunduğu yerden çıkması (el-A'râf 7/13, 18; el-Hicr 15/34; Sâd 38/77), bitkinin topraktan çıkması (el-A'râf

7/58; el-Mü'minûn 23/20), savaşmak için sefere çıkmak (et-Tevbe 9/42,47,83; en-Nûr 24/53), topluluğun karşısına çıkmak (Yusuf 12/31; Meryem 19/11; el-Kasas 28/79), arıların karnından balın çıkması (en-Nahl 16/69), ağızdan sözün çıkması (el-Keyf 18/5), koynundan elin çıkması (Tâhâ 20/22; en-Neml 27/12; el-Kasas 28/32), bulutlar arasından yağmurun çıkması (en-Nûr 24/43; er-Rûm 30/48), kabirden çıkmak (er-Rûm 30/25; el-Kamer 54/7; el-Meâric 70/43), yerden çıkmak (es-Sebe' 34/2; el-Hadîd 57/4), cehennem dibinden ağacın çıkması (es-Saffât 37/64), meyvelerin tomurcuklarından çıkması (Fussilet 41/47), yanından ve yanına çıkmak (Muhammed 47/16; el-Hucurât 49/5), denizden çıkmak (er-Rahman 55/22) ve sırt ile göğüs kafesi arasından suyun çıkması (Târık 86/7).

İhraç kavramı oldurgan (ettirgen) yapıda çıkarmak/çıkartmak manasında fiil kipinde Kur'ân'da şu anlamlarda kullanılmıştır: Topraktan ürünler çıkarmak (el-Bakara 2/22,61,267; el-Enâm 6/99; el-A'râf 7/57; İbrahim 14/32; Tâhâ 20/53; es-Secde 32/27; el-Fâtır 35/27; Yâsin 36/33; ez-Zümer 39/21; en-Nebe' 78/15; en-Nâziât 79/31; A'lâ 87/4), cennetten çıkarmak (el-Bakara 2/36; el-A'râf 7/27; Tâhâ 20/117), yurdundan çıkarmak (el-Bakara 2/84,85,191,246; Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/75; el-A'râf 7/82, 88, 110, 123; el-Enfâl 8/30; et-Tevbe 9/40; İbrahim 14/13; İsrâ 17/76; Tâhâ 20/57, 63; el-Hac 22/40; eş-Şurâ 26/35; en-Neml 27/37, 56; Muhammed 47/13; ez-Zâriyât 51/35; el-Haşr 59/2, 8, 11, 12; el-Mümtehine 60/1, 8, 9; el-Münafikûn 63/8), karanlıktan aydınlığa aydınlıktan karanlığa çıkarmak (el-Bakara 2/257; el-Mâide 5/16; İbrahim 14/1, 5; el-Ahzâb 33/43; el-Hadîd 57/9; et-Talâk 65/11), ölüden diriyi diriden de ölüyü çıkarmak (Âl-i İmrân 3/27; el-Enâm 6/95; el-A'râf 7/57; Yunus 10/31; er-Rûm 30/19), ölüleri hayata çıkarmak (el-Mâide 5/110/44), canları çıkarmak (el-Enâm 6/93), bilgi ve belge çıkarmak (el-Enâm 6/148), dünyadan çıkarmak (el-A'râf 7/25), ziynet ve süsün çıkarılması (el-A'râf 7/32), evden çıkarmak (el-Enfâl 8/5; et-Talâk 65/1), hapisten çıkarmak

(Yusuf 12/100), anne karnından bebek çıkarmak (en-Nahl 16/78; el-Hac 22/5; el-Mü'min 40/67), kıyamet günü insanın önüne defter çıkarmak (el-İsrâ 17/13), bir yerden dürüst olarak çıkarmak (el-İsrâ 17/80), insanın kabirden çıkarılması (Meryem 19/66; Tâhâ 20/55; er-Rûm 30/19; ez-Zuhruf 43/11; el-Ahkâf 46/17; Nuh 71/18), buzağı heykeli çıkarmak (Tâhâ 20/88), cehennemden çıkarmak (el-Mü'minûn 23/107; Yâsîn 35/37; el-Câsiye 45/35), elini çıkarmak (en-Nûr 24/40), bahçelerden, pınar başlarından, servetlerden ve iyi bir konumdan çıkarmak (eş-Şuarâ 26/57), göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkarmak (en-Neml 27/25), yerden bir dâbbe (canlı) çıkarmak (en-Neml 27/82), kinleri açığa çıkarmak (Muhammed 47/29, 37), ekinin filizini çıkarılması (el-Fetih 48/29), gündüzü açığa çıkarmak (en-Nâziât 79/29), yerden su çıkarmak (en-Nâziât 79/31) ve yerin ağırlıklarını çıkarılması (ez-Zilzâl 99/2).

İhraç kalıbının dışında aynı kökten türeyen bazı kelimeler de Kur'ân'da şu anlamlarda kullanılmıştır: Yükten su kabını çıkarmak (Yusuf 12/76), süs eşyası çıkarmak (en-Nahl 16/14; el-Fâtır 35/12) ve define çıkarmak (el-Keyf 18/82). Bunların dışında harece kökünden türeyen mastar ve isim gibi Kur'ân'da yer alan başka kelimeler de bulunmaktadır. Bu kelimeler şu anlamlara gelmektedir: Vergi, karşılık (el-Keyf 18/94; Mü'minûn 23/72), savaşmak için sefere çıkma (et-Tevbe 9/46, 83), cehennemden çıkma ve çıkış (el-Mü'min 40/11), kabirlerden çıkış ve çıkarılma (el-Bakara 2/167; el-Mâide 5/37; el-Mü'minûn 23/35; en-Neml 27/67; Kâf 50/11, 42; Nuh 71/18), çıkış yolu (el-Bakara 2/167; et-Talâk 65/2), karanlıktan çıkma (el-En'âm 6/122), yurdundan çıkarma (el-Bakara 2/85, 217; et-Tevbe 9/13; eş-Şuarâ 26/167; el-Mümtehine 60/9), evden çıkma (el-Bakara 2/240), gizli şeyleri açığa çıkararak (el-Bakara 2/72; et-Tevbe 9/64), diriden ölüyü çıkararak (el-En'âm 6/95/10), cennetten çıkarılma (el-Hicr 15/48) ve doğruluk çıkışı (el-İsrâ 17/80).

Kur'ân'da (خرج) kökünden türeyen kelimeler 182 defa geçmektedir. Bu kökten türeyen ihrâc kelimesi Kur'ân'da en fazla *vatan*dan

çıkma/çıkarılma anlamıyla 51 yerde tekrar etmektedir.⁷⁶ İhraç kavramının Kur'ân'da kullanılan manalarına genel olarak bakıldığında bu kökün bir halden başka bir hale geçişi ve bulunduğu duruma göre dışa doğru bir değişikliği ifade ettiği söylenebilir.

C. Kaynaklarda Âyette Geçen İhraç Kavramına Verilen Hakikî ve Mecâzî Anlamlar

Âyette geçen ihrâc fiilini te'vil eden ve farklı bir kavramla açıklayan ilk müfessirlerden birisi Mâtürîdî (ö. 333/944)'dir. Mâtürîdî ihrâc fiilini *ortaya çıkarmak* manasına gelen *izhar* kavramıyla açıklar.⁷⁷ Mâtürîdî'den sonra es-Sa'lebî en-Nisâbüri (ö. 427/1035) ihrâc fiilini açıklamaya yardımcı bir kavram olarak *hakki tutup kaldırmak* manasına gelen *ikâme* fiilini kullanır.⁷⁸ Mâtürîdî'den sonra ihrâc fiilini *ortaya çıkarmak* manasına gelen *izhar* kavramıyla açıklayan bir diğer müfessir Vâhidî'dir (ö. 468/1076).⁷⁹ Vâhidî'nin kullandığı *izhar* kavramı daha sonra özet olarak yazdığı *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz* isimli eserinde de geçmektedir.⁸⁰ Âyette geçen ihrâc fiilini farklı kelimelerle açıklayan müfessirlerden birisi de Abdülkâhir el-Cürcânî'dir (ö. 471/1078-79). Vâhidî'nin çağdaşı olan Cürcânî, ihrâc fiilini *ibraz* ve *izhar* fiilleriyle açıklayarak âyette geçen çıkışa, ruhların cesetlerle birleşerek gaybdan varlık sahnesine çıkması şeklinde mecaz bir mana vermiştir. Ayrıca âyetteki ihrâc kelimesi için, bu lafzın "küfürden İslam'a çıkarılan" ümmet manasına geldiğini açıklayan bir görüşü nakleder. Görüldüğü gibi Cürcânî âyetteki ihrâc hakiki manasıyla değil mecazi anlamıyla tefsir etmiştir.⁸¹ Zemahşerî ihrâc kavramını,

⁷⁶ Ahmet Sait Sıcak; Necmettin Çalışkan, "Kur'ân'da "İhraç" Kavramı Özelinde Göç Olgusu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018): 487.

⁷⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425/2005), 2: 450.

⁷⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, 3: 127.

⁷⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri el-Vâhidî, *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'ân* (Camiatu İmam Muhammed: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmîyyi, 1430/2009), 5: 498.

⁸⁰ Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: Dâru'l-kalem ve Dâru's-Şâmiyye, 1415/1994), 227.

⁸¹ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Dercü'd-dürrer fî*

Mâtürîdî'nin tefsir ettiği şekilde *izhar* kavramıyla açıklar.⁸² Âyette geçen ihrâc kavramıyla ilgili olarak ilk defa en kapsamlı açıklamaları Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) yapar. Râzî, ihrâc kavramını, *izhar*, *temeyyüz*, *marifet* ve *fasl* kavramlarıyla açıklar. Râzî, çıkarılmış en hayırlı ümmet ibaresinde geçen ihrâc kavramından maksadın, *meşhur olup tanınmaları ve diğer ümmetlerle aralarındaki farkın ortaya çıkması* olduğunu belirtir.⁸³ Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) ihrâc kavramını *izhar* ve *ibraz* fiilleriyle açıklayarak, daha önceki birçok tefsirde rastlayamadığımız İbn Abbas'ın "Mekke'den Medine'ye çıkarılan"⁸⁴ şeklindeki rivayetini naklederek, ihrâc kavramının hakiki manada kullanıldığına dikkat çeker.⁸⁵ Nizâmeddin en-Nisâbûrî (ö. 730/1329) tefsirinde ihrâc kavramını açıklarken Râzî'nin kullandığı *izhar*, *temeyyüz*, *marifet* ve *fasl* kavramlarının aynısını aynı terkiplerle tekrar ederek ihrâc, insanın yetkinliğini benimsemeye elverişli olarak yokluktan varlığa çıkarılma şeklinde anlamlandırır.⁸⁶ Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574) ise ihrâc kavramını *izhar* kavramıyla açıklayarak, *كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ* ibaresinde hayırlı olmada insanlara faydalı olma manasının açık olduğunu, aynı şekilde ihrâc fiilinde de "insanlar için, onların maslahatına" manasının var olduğunu belirtir.⁸⁷

Tunuslu Tâhir İbn Âşûr (ö.1284/1868) Yüce Allah'ın, hayırlı ümmet ibaresinde bütün üstün sıfatları topladığını söyler.⁸⁸ Âyette

tefsiri'l-Kur'âni'l-'Azîm, thk. Tal'at Salah el-Ferhan, Muhammed Edib Şekûr (Amman: Dâru'l-fikr, 1430/2009), 1: 421.

⁸² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'Arabîyye, h. 1407), 1: 400.

⁸³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 8: 325.

⁸⁴ Bahri'l-Muhit'te bu ifadenin Arapçası şu şekilde geçmektedir: وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أُخْرِجْتُ مِنْ مَكَّةَ إِلَى الْمَدِينَةِ

⁸⁵ Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *Tefsîru'l-bahri'l-muhit* (B.y.: Dâru'l-fikr, 1403/1983), 3. 301.

⁸⁶ Nizâmuddin el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kimmî en-Nisâbûrî, *Ġarâibu'l-Kur'ân ve Reġâibu'l-Furkân*, thk. Zekeriya Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1416/1996), 2: 234.

⁸⁷ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâit-türâsi'l-'Arabî, ts.), 2: 70.

⁸⁸ Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed İbn Âşûr et-Tûnusî, *Tefsîru't-*

geçen ihrâc kavramının *icâd* ve *izhar* anlamında mecaz olduğunu belirtir. İbn Âşûr'a göre âyetin manası, "siz dünya âleminde *bulunan* en hayırlı ümmet oldunuz" demektir. İhracın fâili, bütün ümmetleri inşa eden Yüce Allah'tır.⁸⁹ İbn Âşûr'un ihrâc kavramını açıklamak için kullandığı *icâd* kavramının daha önce hiçbir müellif tarafından kullanılmayan, özgün bir kavram olduğu söylenebilir.

Çağdaş müfessirlerden Yûnus el-Hatîb, âyette geçen ihrâc kavramıyla, insanlığın kendisinden ortaya çıktığı, hiçbir zaman da bir benzerinin doğmayacağı mükemmel doğuma işaret edildiğini söyleyerek, ihrâc fiiliyle ümmetin başka bir hususiyetinin öne çıkarıldığını dile getirir.⁹⁰ Müfessirin ihrâc kavramını açıklamada doğrudan olmasa da cümle içerisinde seçtiği *تَمَخَّضَ* fiili kendisinden teşekkül etmek, kaynaklanmak ve doğmak manalarında *doğurganlığa* işaret eden bir fiil olması açısından ihrâcın, mecaz anlamda Kur'ân'da kullanılan doğurganlık/verimlilikle örtüşmekte olduğu söylenebilir. İhraç kavramının sahâbiler için kullanılan bu manası, Fetih sûresinin son âyetinde *كَزَّرِعَ أَخْرَجَ شَطْأَهُ* "filizini çıkararak bir ekin gibi" sözüyle yer almaktadır (el-Fetih 48/29). Müfessir ayrıca *أَخْرَجَتْ لِلنَّاسِ* tabirinin kullanılıp da, *من الناس* ifadesinin kullanılmamasını, sanki bu hayırlı ümmetin insan türünün bir türünden, insanlar âleminin bir âleminden değil de, gayb âleminden gelen bir toplulukmuş gibi insanların ummadığı bir yerden çıkarılmış manasına geldiğini ifade eder. Müellif, hayırlı topluluk olma hükmünün umûmî ve mutlak bir lafız olduğunu, tüm zamanlarda ve durumlarda bütün İslam ümmetini kapsadığını, İslam ümmetinin de bütün madenler içerisinde altın gibi olduğunu belirtir.⁹¹ Bu ümmetin görevleri arasında insanların ıslahı, hidâyete ulaşmaları ve Müslüman olmaları için yoğun çaba ve gayret sarf etmeleri başta gelen hususlar olarak zik-

tahrîr ve't-tenvîr (Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1404/1984),1: 72.

⁸⁹ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 4: 50.

⁹⁰ Abdülkerim Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân* (Kâhire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, ts.), 2: 547.

⁹¹ Yûnus el-Hatîb, *et-Tefsîru'l-Kur'ânî li'l-Kur'ân*, 2: 547.

redilir.⁹²

IV. Nüzûl Ortami Bağlamında Âyetteki Unsurların Genel Değerlendirmesi

Bakara ve Enfâl sûrelerinin ardından kısmen hicretin ikinci yılında Kaynukâ Gazvesi⁹³ ve yoğunlukla üçüncü yılında Uhud Savaşı'ndan sonra Medine'de nâzil olmaya başlayan Âl-i İmrân sûresi, hicretin dokuzuncu yılında tamamlanmıştır.⁹⁴ Hayırlı ümmet âyetinin nüzûl sebebine bakıldığında ensar ve muhacirlerden oluşan dört sahâbîyle Yahudiler arasında geçen hayırlılık tartışmaları üzerine nâzil olduğu yapılan tespitlerde ortaya çıkmıştır.

İslâm ordusunun Uhud'da uğradığı yenilgiden sonra Medine'deki Münafıklar ve Yahudiler sevinçlerini izhar etmekten çekinmeyerek, hem Hz. Peygamber hem de Müslümanlar ve İslâm hakkında küçük düşürücü söylemlerde bulunmaya başlarlar. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in yanına gelerek Medine'de bu tür söylemlerde bulunan Münafık ve Yahudileri öldürmek amacıyla izin ister.⁹⁵ Bu durum, Medine'de gündemin değiştiğini, özellikle Yahudiler tarafından din eksenli üstünlük tartışmalarının yaşandığını göstermektedir. Âyette, yenilgi sonrası kısa bir süreliğine de olsa sarsıntı geçirip dağılmanın eşiğine gelen sahâbîleri taltif etme ve şartlar ne olursa olsun görevlerini yerine getirme adına artık "siz hayırlı bir ümmet oldunuz" müjdesiyle Yahudileri susturma gayesinin güdüldüğü söylenebilir. Böylelikle âyetin nâzil olduğu sosyo-kültürel ve psikolojik ortama bakıldığında "siz en hayırlı ümmet ol-

⁹² Şeybânî, *el-İfsâh 'an me'âni's-sihâh*, 7: 365.

⁹³ Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi* (İstanbul: Kuramer, 2016): 250-253.

⁹⁴ Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis: Tertîbü's-suver hasebe'n-nüzûl* (Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübi'l-'Arabiyye, 1383/1963), 7: 105-107; Emin Işık, "Âl-i İmrân Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 307-309; Muhammed Âbid Câbirî, *Fehmü'l-Kur'âni'l-Hakîm; et-Tefsîru'l-vâdih hasebe tertîbi'n-nüzûl* (Beyrut: Dâru'n-neşri'l-Mağribiyye, 1428/2008), 3: 135; Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*, 262-268 vd.

⁹⁵ Muhammed Hamîdullah, Casim Avcı, "Uhud Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2012), 42: 57.

dunuz” müjdesinin ne denli anlamlı olduğu anlaşılır.

Âyetin nâzil olduğu zaman ve süreç, bi’setten yaklaşık 15 yıl gibi uzun bir sürenin geçtiği, hicreti müteakip Bedir ve Uhud savaşlarının yaşandığı bir dönem sonrasına denk gelmektedir. Bu süre, İslam’ın Arap yarımadasında ve yakın bölgelerde tanınması ve yeni ortaya çıkan sahâbî neslinin yetişmesi adına yeterli bir süre olarak görülebilir.

Bu süre ve sürecin Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinde ihrâc kavramıyla nitelendiği görülür. Kaynaklarda bu kavramla ilgili olarak birçok ayrıntıya yer verilmiştir. Sahâbî sonrası tefsir biliminin ortaya çıktığı ve te’vil eksenli yorumların yaygınlaşmaya başladığı dönemde, ihrâc fiili ile neyin kastedildiği ve ihrâc fiilinin hangi manaları taşıdığı üzerine yorumlar yapılmaya başlanmıştır. İhraç fiili ilk defa hicri III. (m. IX) asrın sonlarına doğru *izhar* kavramıyla açıklanarak hakiki manadan mecazi manaya bir geçiş sağlanmıştır. Ancak Mâtürîdî tarafından açıklanan *izhar* kavramıyla neyin kastedildiği üzerinde durulmamıştır. Aslında izhar kavramı, Kur’ân’dan ictibas edilen bir kavramdır. İzhar kelimesi türevleriyle beraber 59 defa Kur’ân’da geçmektedir. Kur’ân’da izhar kelimesi geçişli fiil yapısında, “hak dinini bütün dinlere üstün kılmak” (et-Tevbe 9/33; el-Fetih 48/28; es-Saf 61/9), “öğlen vaktine girmek” (er-Rûm 30/18), “yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak” (el-Mü’min 40/26), “açıklamak” (et-Tahrim 66/3), ve “bildirmek” (el-Cin 72/26) gibi manalarda kullanılmıştır. Bu âyetlerde geçen izhar kavramının daha çok aşikâr hale getirmek manasında kullanıldığı görülür. İzhar kavramının ardından ihrâc fiilini açıklarken kullanılan *ikâme* kavramı da Kur’ânî bir kavramdır. İkâme kelimesi türevleriyle beraber Kur’ân’da 660 defa geçmektedir. İhraç fiili için kullanılan bir diğer fiilin *ibraz* olduğu tespit edilmiştir. Abdülkâhir el-Cürcânî tarafından kullanılan bu kavram da Kur’ânî bir kavramdır. B-r-z kökü türevleriyle beraber Kur’ân’da dokuz yerde geçmektedir. Kur’ân’da ibraz doğrudan geçmese de aynı anlama gelen tebrîz mastarından türeyen fiiller bulunmaktadır. İbraz fiili bir şeyi görünür hale getirmek, açığa çıkar-

mak ve oraya çıkarmak manasında kullanılmaktadır. Daha sonraki süreçte ihrâc kavramını ifade etmek için Fahreddin er-Râzî'nin kullandığı *izhar*, *temeyyüz*, *marifet* ve *fasl* kavramlarının tamamının da Kur'ân'da kullanılan kavramlar olduğu görülür. Tefsir tarihinde daha sonraki süreçte ihrâc kavramını açıklamak için kullanılan bir diğer yeni kavram ise *icâd* kavramıdır. Bu fiil, Tâhir İbn Âşûr tarafından *izhar* kavramıyla beraber *icâd* şeklinde mastar olarak kullanılmıştır. Aslen; var kılma, ortaya çıkarma ve inşa etme anlamlarına gelen *icâd*, Kur'ân'da *bulma/bulunma* anlamında sülâsî fiil yapısı şeklinde 106 yerde geçmektedir. İbn Âşûr, âyetin manasını açıklarken bu fiili üçlü fiil yapısında *bulunma* anlamına gelen şekli tercih etmiştir. Görüldüğü gibi ihrâc kavramını açıklamak için seçilen fiillere bakıldığında hepsinin Kur'ân'da kullanılan kavramlar olduğu görülür. Bu durum müfessirlerin Kur'ân'ı Kur'ân'la açıklama noktasındaki hassasiyetlerinden kaynaklandığı fikrini gündeme getirse de Kur'ân'ın kendisini açıklamada kendi kendine yeter bir kaynak olduğu da söylenebilir. Özellikle mezkûr fiillerin kullanılmasıyla bu tespitin daha çok ön plana çıktığı bu çalışmada da gözlemlenmiştir. Bununla birlikte ihrâcın müradifleri üzerinden anlamlandırma yerine daha önce de değinildiği üzere Kur'ân'da ihrâc olgusunun en fazla kullanıldığı *vatandan çıkma/çıkarılma* manasına yoğunlaşılması, Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri açısından daha tutarlı olacak aynı zamanda daha doğru manaya ulaşma imkânı sağlayacaktır.

Âyette geçen *خَيْرَ أُمَّةٍ* ifadesi, tam fiil olarak düşünüldüğünde sentaks açıdan *كُنْتُمْ* lafzının hâli, *أُخْرِجَتْ* ise ümmetin sıfatı konumundadır. Ümmet kelimesini niteleyen ihrâc kavramının otantik manasını ortaya çıkarmak için yaptığımız tespitler yordamıyla kiyân (keynûnet) ve ümmet kavramlarından sonra en önemli gördüğümüz *ihrâc* kavramı üzerinde bir değerlendirme yapılarak sonuca gidilecektir.

Yapılan tespitler ışığında sahâbî döneminde ihrâc fiilinin başka bir fiille açıklanmadığı ortaya çıkmıştır. İhraç kavramı daha çok Mekke'den Medine'ye hicret edenler ve çıkanlar şeklinde İbn

Abbâs'ın ihrâc fiiline hakiki anlam yüklemesi üzerine şekillenmiştir. Bununla birlikte hem âyetin nüzûl sebebindeki sahâbîlerin muhacir ve ensar gruplarından meydana gelmesi hem de Hz. Peygamber'in âyetin manasını açıklama sadedinde, "Siz yetmiş ümmeti tamamlayacaksınız..." şeklindeki beyanları da dikkate alınmalıdır. Bu bilgiler muvacehesinde âyetteki hitabın tüm sahâbîler için de söylenmiş bir söz olabileceği ve ihrâc kavramının hakiki manasından mecaz anlamına yönelik bu değişimin sahâbî döneminde başladığı söylenebilir. Ancak bu dönüşüm, ihrâc fiilinin yeni kavramlarla açıklanması şeklinde lafızlar üzerinden değil, daha çok hayır kavramına yüklenen manalar üzerinde meydana gelmiştir.

Sahâbî neslinin ortaya çıkması Hz. Peygamber'in peygamberliğiyle başlamış, Mekke'den Medine'ye *çıkışla* hız kazanmıştır. Bu açıdan bakıldığında âyette geçen *ihrâc* kavramının ilk muhatapları açısından gerçek anlamda bir yerden bir yere *çıkışı* temsil ettiği söylenebilir. Nitekim İbn Abbas'ın (r.a) en hayırlı ümmetin Mekke'den Medine'ye çıkarılanlar ve hicret edenler olduğunu ifade etmesi, *ihrâcın* otantik manasının ilk muhatapları tarafından *Mekke'den çıkış* olarak anlaşıldığını gösterir. Mekke'den Medine'ye hicret, İslam tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.⁹⁶ Aynı zamanda her şeyini geride bırakarak tek gayeleri Yüce Allah'ın rızasını kazanmak olan sahâbîler için de bir dönüşüm noktası olmuştur. Bu dönüşüm hicret, yani *çıkışla* gerçekleşmiştir. Mekke'den çıkış, her bir sahâbî için tüm zorlukları göğüsleme, sosyo-kültürel açıdan da kendini bu yapının mecbur kıldığı gereksiz bağlardan koparma anlamına gelmektedir. *Çıkış* her bir sahâbî için aynı zamanda yeni bir coğrafyaya kendini adapte etme ve geliştirme Yüce Allah'ın arzuladığı insan profilinin meydana gelmesi için de uygun koşulların sağlanması demektir.

Uygun koşulların sağlanması sonucunda oluşan bu topluluk (ümme), kemmiyet üzerine değil, keyfiyet üzerine kurulmuş, ulvî

⁹⁶ Nebi Bozkurt, "Tarihi Değiştiren Yolculuk", *Hicret*, Ed. Muhammed Bedirhan (İstanbul: TÜRKKAD, 2015), 131-135.

bir amaçla Hz. Peygamber etrafında cem' olan ve O'na bağlanan bir topluluktur. Âl-i İmrân sûresinin 104. âyetinde geçen ümmet kavramıyla bu âyette geçen ümmet kavramı arasında talep-netice ilişkisine dayanan bir irtibat olduğu gibi her iki âyette de iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk kastedilmektedir. Âyette geçen ümmet kavramının, aynı zamanda *belli bir zaman diliminde yetişen nesil* anlamına geleceği İbn Âşûr tarafından vurgulanmıştır. Böylece hayırlı ümmet olma vasfı ve görevi, bir nesilden sonraki nesillere miras olarak geçer.⁹⁷ Bu; vasıf, nitelik, keyfiyet ve tevdi edilen görevleri yerine getirme üzerine kurulu bir verasettir, yoksa salt hayırlı olma üzerine kurulu bir veraset değildir.

Hayırlı ve faziletli oluşla vatanından çıkarılmış olmanın arasında sosyolojik açıdan da bir korelasyon olduğu söylenebilir. Kur'an'da, Allah yolunda vatanından *çık-a-mamak*, zayıflık (en-Nisâ 4/75, 97, 98, el-Enfâl 8/26);⁹⁸ şeklinde adlandırılmıştır. Savaşa *çıkma* iradesini ortaya koyamamak (et-Tevbe 9/42) ise fitne kaynağı olma, bir daha sefere kabul edilmeme sebebi (et-Tevbe 9/47, 8) ve gücü yetmeyen kadın ve çocuklarla beraber olma zilleti (et-Tevbe 9/91, 93) şeklinde vasıflandırılmıştır. Bu iki yerdeki *çıkmanın* zayıflık ve zillet olarak nitelenmesi mefhûmu'l-muhâlefe'nin delâleti açısından bakıldığında çıkmanın hayırlılık ve faziletle nitelendirilebileceğini göstermektedir. Nitekim İbn Haldûn (ö. 808/1406) da sosyolojik bir realite olarak başkalarının egemenlikleri altında yaşamak zorunda kalanların giderek kendi değerlerini ve kazanımlarını yitireceklerini, nihayetinde ise kendilerini savunamayacak kadar zayıflayarak tarih sahnesinden silineceklerini belirtmektedir.⁹⁹

İbn Abbâs'ın "çıkarılan en hayırlı ümmet"i Mekke'den Medi-

⁹⁷ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 17: 164.

⁹⁸ Kur'an'da müstaz'af kavramının kullanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdurrahman Altuntaş, "Kur'an'ı Kerim'de Müstaz'af Kavramı" *Turkish Studies* 11/5 (2016): 533-566.

⁹⁹ Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed Ebû Zeyd Veliyyuddîn el-Hadramî el-İşbîlî İbn Haldûn, *Divânü'l-mubtedei ve'l-haber fi târihi'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'âsarahüm min zevi's-şe'ni'l-ekber*, thk. Halil Şehâde, 2. Baskı (Beyrut: Dâru'l-fikr, 1408/1988), 1: 185.

ne'ye hicret edenler olarak görmesi, evini barkını ve öz yurtlarını terk etmeyi göze alarak, Mekke'den çıkmaya zorlanan ve daha sonra Mekke'den çıkan muhacir topluluğunun değerini göstermektedir. "Çıkarılan en hayırlı ümmet"le bu topluluğa verilen değer düşünüldüğünde, bir şehirden çıkarılmanın ve çıkmanın olumsuz bir mana taşınması şöyle dursun, gelecek nesillerin inşa edilmesinde etkili bir unsur olması hasebiyle iltifata ve övgüye layık görülmesi âyette vurgulanan *ihrâc* (çıkış) kavramının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Sonuç

Yapılan araştırmalar sonucunda Âl-i İmrân sûresinin 110. âyetinde yer alan "كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ" ifadesinin farklı lafızlarla ve çeşitli manaları işaret edecek şekilde açıklandığı görülür. Bu farklılıkta;

- 1- âyetteki "كُنْتُمْ" lafzının nâkıs veya tam fiil olarak algılanması
- 2- "خَيْرَ أُمَّةٍ" lafzının muhataplarının kimler olduğu ve kimler olabileceğine dair farklı bilgilerin kaynaklarda yer alması
- 3- "كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ" hitabının geçmişte, nüzûl döneminde, ahirette veya herhangi bir zaman dilimi kastedilmeksizin söylenildiğine dair kavillerin varlığı
- 4- "خَيْرَ أُمَّةٍ" lafzında muhatapların kimler arasından seçilerek en hayırlı olarak vasıflandırıldığı
- 5- "خَيْرَ أُمَّةٍ" hayırlılık vasfının neye dayandırıldığı (Hz. Peygamber, yapılan fiiller vb.)
- 6- "خَيْرَ أُمَّةٍ" hayırlılık vasfının hangi ameller sonucunda elde edildiği
- 7- "أُخْرِجَتْ" fiilinin hakiki manasıyla mı yoksa mecazi anlamının mı öne çıkarılması gerektiği
- 8- "أُخْرِجَتْ" fiilinin hakiki manasının öne çıkarılması durumunda *ihrâc* kavramının Kur'ânî anlamlarından hangisinin tercih edildiği

- 9- “أُخْرِجَتْ” fiilinin mecazi manasıyla tercüme edilmesi durumunda ihrâc kavramının Kur'ânî müradiflerinden hangisinin öncelendiği gibi unsurların etkin olduğu görülmüştür.

Bu araştırmada tefsir kaynaklarında yer alan ve birer zenginlik olarak vasıflandırılacak bu farklı ve ihtilafli görüşlerin ötesinde temel unsur olarak meallerde bulunması gereken üç parametre tespit edilmiştir. Bunlar; ihrâc fiilinin otantik anlamı, keynûnet (oluşum ve değişim) manası ve topluluk anlamının korunmasıdır. Ele alınan konunun birinci bölümünü oluşturan ilk makalede, **Âl-i İmrân Sûresi 110. Âyetinin Hakikat Mecaz İkilemi Bağlamında Tahlili** başlığı altında elde edilen bu sonuçları ve parametreleri, araştırmanın ikinci bölümünü oluşturacak ikinci makalede **Otantik Anlamın Türkçe Meallere Yansıması Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım** başlığı altında Türkçe meallerde Âl-i İmrân Sûresi 110. âyetine verilen manaları daha iyi yansıtmak gayesiyle değerlendirilen 66 mealin ne derecede başarılı olarak yansıttığı incelenecektir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. Nşr. Şuayb el-Arnaut. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Herevî. *Mirkâtü'l-mefâtih şerh Mişkâti'l-Mesâbih*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1423/2002.
- Altuntaş, Abdurrahman. “Kur'an'ı Kerim'de Müstaz'af Kavramı”. *Turkish Studies* 11/5 (2016): 533-566.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmud. *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri's-seb'îl-mesânî*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415/1994.
- Atik, Aydın. “Kâne Fiilinin Kur'an'daki Anlamı ve Kullanım Biçimleri”. *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 10/31 (2010): 45-72.
- Aynî, Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed b.

- Huseyn el-Ğaytâbî el-Hanefî Bedruddîn. *‘Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-‘Arabî, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkâdir Atâ, 3. Baskı, Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1424/2003.
- Bozkurt, Nebî. “Tarihi Değiştiren Yolculuk”. *Hicret*. Ed. Muhammed Bedirhan. 131-135. İstanbul: TÜRKKAD, 2015.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. B.y. Dâru tavgî’n-necât, 1422/2002.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmü’l-Kur’âni’l-Hakîm; et-Tefsîru’l-vâdîh hasebe tertîbi’n-nüzûl*. Beyrut: Dâru’n-neşri’l-Mağribiyye, 1428/2008.
- Cebel, Muhammed Hasan Hasan. *el-Mu‘cemü’l-iştikâkiyyü’l-müessal li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerim*. Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1431/2010.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Der-cü’d-dürer fî tefsîri’l-Kur’âni’l-‘Azîm*. Thk. Tal’at Salah el-Ferhan-Muhammed Edib Şekur. Amman: Dâru’l-fikr, 1430/2009.
- Derveze, Muhammed İzzet b. Abdülhadi b. Derviş. *et-Tefsîru’l-hadîs: Tertîbü’s-suver hasebe’n-nüzûl*. Kahire: Dâru ihyâi’l-kütübi’l-‘Arabîyye, 1383/1963.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *Tefsîru’l-bahri’l-muhît*. B.y.: Dâru’l-fikr, 1403/1983.
- Ebû’l-Muzaffer, Avnüddîn Yahyâ b. Muhammed b. Hübeyre eş-Şeybânî ed-Dûrî. *el-İfsâh ‘an me‘âni’s-sihâh*. Thk. Fuad Abdülmün‘im Ahmed. B.y.: Dâru’l-vatan, 1417/1996.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*. Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-‘Arabî, t.s.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hüseyn. *Mefâtîhu’l-ğayb*. Beyrut: Dâru ihyâi’t-türâsi’l-‘Arabî,

1420/2000.

- Hâkim en-Nisâbüri. *el-Müstedrek 'ale's-Sahihayn*. Thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1410/1990.
- Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm (Abdiddâim). *'Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*. Thk. Muhammed Bâsil. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996.
- Hamîdullah, Muhammed - Avcı, Casim. "Uhud Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 54-57. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hatîb, Abdulkerim Yûnus. *et-Tefsîru'l-Kur'âni li'l-Kur'an*. Kâhire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, t.s.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Lübâbü't-te'vîl fî me'âni't-tenzîl*. Tsh. Abdusselam Muhammed Ali Sahin. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1415/1995.
- Işık, Emin. "Âl-i İmrân Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 307-309. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- İbiş, Fatih. *Özne-Metin İlişkisinin Metodik Ve Teolojik Boyutu*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.
- İbn Abdülber, Ebü Ömer Cemalüddin Yûsuf b. Abdilah b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'âni ve'l-mesânid*. Thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevi, Muhammed Abdülkebir el-Bekri. 2. Baskı. Mağrib: Vizaretü umûmi'l-evkaf ve's-suûni'l-İslâmiyye, 1387/1967.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dârü't-Tûnusîyye, 1404/1984.
- İbn Atıyye, Ebü Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâti el-Endelüsî. *el-Muharreru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. Thk. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1421/2001.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Alî b. Halef b. Abdilmelik b. Battâl el-Bekrî

- el-Kurtubî. *Şerhu Sahihî'l-Buhârî li İbn Battâl*. Thk. Ebû Temim Yasir b. İbrahim. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1424/2003.
- İbn Dureyd, Ebubekir Muhammed b. Hasan. *Cemheretü'l-luğa*. Beyrut: Dâru'l-ilm lil-melâyîn, 1407/1987.
- İbn Ebî Hâtîm, Muhammed b. İdrîs b. Münzir er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Thk. Es'ad Muhammed Tayyib. 3. Baskı. el-Memleketü'l-'Arabiyetü's-Suudiyye: Mektebetü nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419/1998.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî. *Kitâbü'l musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1409/1988.
- İbn Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. Thk. Abdusselam Muhammed Harun. B.y: Dâru'l-fikr, 1399/1979.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahihî'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1379/1960.
- İbn Haldûn, 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed Ebû Zeyd Veliyyuddîn el-Hadramî el-İşbîlî. *Divânü'l-mubtedei ve'l-haber fi târihi'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'âsarahüm min zevi's-şe'ni'l-ekber*. Thk. Halîl Şehâde, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1408/1988.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. 3. Baskı. Beyrut: Dâru sâdır, 1414/1994.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafis Sirâcuddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısri. *et-Tavzih fi şerhi'l-Câmi'i's-Sahih*. Dimeşk: Dâru'n-nevâdir, 1428/2008.
- Gözeler, Esra. *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: KURAMER, 2016.
- Kesler, Muhammed Fatih. "Kur'an Meâllerinde Gözardı Edilen Bazı Anlama Karinelerinin Tespiti ve Yapılan Öneriler". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2004): 41-54.
- Kûrâni, Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed eş-Şafii el-Hanefî.

- el-Kevseru'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî*. Thk. Ahmed İzzü İnâye. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1428/2008.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed el-Berdûni-İbrâhîm Atfîş. 2. Baskı. Kâhire: Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, 1383/1964.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1425/2005.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali B. Muhammed. *Tefsîru'l-Mâverdi en-Nüket ve'l-'uyûn*. Thk. es-Seyyid İbn Abdü'l-Maksûd b. Abdür-Rahîm. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.
- Mihr, İskender Ali. *Gizlenerek ve Saptırılarak Cennete Girmeye Mani Olan Kur'ân-ı Kerim Mealleri*. 2. Baskı. İzmir: Emir Basın Yayın, 1997.
- Mikâti, v.dğr. *el-Kutûf min lugati'l-Kur'ân*. Lübnan: Mektebetü Lübnân nâşirûn, 1427/2007.
- Muhammed Alî, b. Muhammed b. Alân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Sıddîkî eş-Şâfiî. *Delîlu'l-fâlihîn li turuki Riyâdi's-Sâlihîn*. 4. Baskı. Beyrut: Dâru'l-ma'rifeh li't-tibâ'a ve'n-neşr ve't-tevzî, 1424/2004.
- Mukatil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil*. Thk. Abdullah Mahmud. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1423/2002.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Nisâbü'rî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. el-Münzir. *Kitâbu tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Sa'd b. Muhammed Sa'd. Medine: Dâru'l-meâsir, 1423/2002.
- Nisâbü'rî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed. *el-Vasîf fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud-v.dğr. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1414/1994.
- Nisâbü'rî, Nizâmuddîn el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kimmî.

- Ġarâibu'l-Kur'ân ve reġâibu'l-furkân*. Thk. Zekeriya Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1416/1996.
- PiŖgin, Yasin, *Kur'an'da Akıl Tefsirde Akılcılık*, Ankara: İlahiyat Yay., 2015.
- _____, Yasin. "Mütekaddim Dönemde Ulûmu'l-Kur'ân". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26 (2017): 120-148.
- Râġıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Safvan Adnan Davudî. DımaŖk: Dâru'l-kalem - Beyrut: Dârü's-Ŗamiyye, 1423/2002.
- _____. *Tefsîru Râġıb el-İsfahânî*. Thk. Adil b. Ali eŖ-Ŗidî. Riyad: Medâru'l-vatan li'n-neŖr, 1424/2003.
- _____. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. Thk. Safvân Adnân Dâvudî. DımaŖk: Dâru'l-kalem, 1412/1992.
- ReŖîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîru'l-menâr*. Kahire: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-âmme li'l-kitâb, 1410/1990.
- Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbüri. *el-KeŖf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Muhammed İbn ÂŖûr. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1423/2002.
- San'ani, Ebü İbrâhîm İzzeddin Muhammed b. İsmail Emir. *et-Tenvîr Ŗerhu'l-câmi'i's-saġîr*. Thk. Muhammed İshak Muhammed İbrahim. Riyâd: Mektebetü dâri's-selâm, 1432/2011.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî. *Tefsîru'l-Kur'ân*. Thk. Yâsir b. İbrâhîm - Ġanîm b. Abbâs b. Ġanîm. Riyad: Dâru'l-vatan, 1418/1997.
- Sıcak, Ahmet Sait - Çalışkan, Necmettin. "Kur'ân'da "İhraç" Kavramı Özelinde Göç Olgusu". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2018): 483-514.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebü Bekir. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: el-Heyetü'l Mısriyyetü'l ammetu lil kitâb, 1394/1974.

- Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmilî Ebû Ca'fer. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. B.y.: Müessestü'r-risâle, 1420/2000.
- Tantâvî, Muhammed. *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Thk. Abdurrahman el-Adevî. Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 1412/1992.
- Tîbî, Şerifeddîn el-Huseyn İbn Abdullâh. *Futûhu'l-ğayb fî'l-keşfi 'an kinâ'i'r-rayb (Hâşiyetü't-Tîbî 'ale'l-Keşşâf)*. Thk. İyâd Muhammedu'l-Ğûc. B.y.: Câizatü debi'd-devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1434/2013.
- Tiyek, Fatih. "Kur'an'ı Anlamada Bağlamın Rolü Ve Meallerdeki Bağlamsal Sorunlar". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2014.
- Ukberî, Ebü'l-Beka Muhibbüddin Abdullah b. Hüseyin b. Abdullah. *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân*. Thk. Ali Muhammed el-Bicâvî. B.y.: İsâ el-bâbî el-halebî ve şurekâuh, ts.
- Useymîn, Muhammed b. Sâlih. *Tefsîru'l-Kehf*. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1423/2002.
- Uzun, Nihat. "Kur'an'da Ümmet Kavramı". *Diyanet İlmî Dergi* 40/4 (2004): 40-45.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *el-Basît fî tefsîri'l-Kur'ân*. Camiatu İmam Muhammed: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmîyyi, 1430/2009.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *el-Vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: Dâru'l-kalem ve Dâru'ş-Şâmiyye, 1415/1994.
- _____, Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî. *Esbâbu nüzûli'l-Kur'ân*. Thk. Kemal Busyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1991.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'Arabiyye, h. 1407.

- Zerkeşi, Bedreddin. *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*. Kahire: Dâru'l-kutbî, 1414/1994.
- _____, Bedreddin. *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1980.

Analyze of 110th Verse of Sûra al-‘Imrân in The Context of Truth and Metaphor and Critical Approach about the Effect of the Verse's Authentic Meaning on its Turkish Translations

Summary

As a result of the researches made in this article, it has been determined that some of the issues related to the expression “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ” in the 110th verse of sûra al-‘Imrân are discussed extensively. For the interpreter who aims to give the most accurate meaning to the verse, these differences and conflicts, which cause the evolving of the meanings and transferring them to an impossible situation are as follows;

1- In the verse “كُنْتُمْ” is perceived as an incomplete or complete verb

2- Sources of different information about who the interlocutors of “خَيْرَ أُمَّةٍ” are and who can be

3- The presence of expressions like “كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ” enunciated in the past, during the period of time, in the hereafter, or without any time

4- In the statement “خَيْرَ أُمَّةٍ” among whom the interlocutors were selected and qualified as the most beneficial

5- “خَيْرَ أُمَّةٍ” what the attribute of having a charity is based on

6- “خَيْرَ أُمَّةٍ” charity is obtained as a result of which deeds

7- Whether the actual meaning of the verb “أُخْرِجَتْ” or its figurative meaning should be emphasized

8- In the event that the real meaning of the verb “أُخْرِجَتْ” is brought to the fore, which of the Qur’ānic meanings of the concept of export is preferred

9- When the verb “أُخْرِجَتْ” is translated figuratively, it is witnessed that the factors such as which of the Qur’ānic predecessors of the concept of export are prevailed are effective.

In this study, in order to limit the interpretations, put for-

ward within the tradition of tafsīr, “كُنْتُمْ”, “خَيْرَ أُمَّةٍ” ve “أُخْرِجَتْ” statements were taken to the center as the basic elements of the research. In their use in the Qur’ān, the term of ikhrāj export, whose primary meaning is exit/dismissal, basically means change, metamorphosis, formation, and transformation. In addition, it has been found that the kharaja (خرج) root, which was mentioned 182 times in 157 verses in 11 separate consumable forms, repeated the most in 51 places in terms of exit/expulsion.

In the light of the findings, it was seen that the export act was not explained by another act in the period of its owner, rather it was shaped by those who were exiled from Mecca and emigrated to Medina, and upon Ibn ‘Abbās's verbal exportation.

Among the metaphorical meanings given to the concept of export in the verse, it was found that concepts such as izkhar, iqāma, ibrad, tamayyud, ma‘rifa, faṣl and icad were included.

The reason for the revelation of the verse and the verse “كُنْتُمْ” in the expression of who is referring to the transfers are included. In addition, in the verse “كُنْتُمْ” phrase “كان” is accepted as a verb embroidery verb “أنتم خير أمة” does not mean you are the most auspicious umma.

Scholars such as Zamakhsharī express that the كان word shows the existence and continuity of something in the past by a closed way, revealing that auspiciousness in the verse has a connection with the past. In fact, it was found that this state of the past tense was more appropriate to the sociological authentic meaning of saying that it refers to the formation of a generation (kaynūnat) that has grown since the revelation of the revelation rather than pointing to the position between the Lawḥ -i Maḥfūz and past umma. The fact that the umma word has the meanings of time and generation is another element supporting this meaning.

Finally, the importance of the meaning of kaynūnat in terms of the formation of new generations that will emerge by taking the prophet and his companions as an example in the later centuries

has been determined that the quality of being a good umma in terms of the universality of the Qur'ân will continue until the kıyâma. It has been determined that there has been a transformation in the point of gaining charity after an effort and effort, and this transformation primarily focuses on the authentic meaning of exile from the homeland which is used most in the Qur'ân. The title and compliment of benevolence were mainly used for those who were deported/exited from their beloved homeland by leaving behind their intense to reach the consent of almighty Allâh and living their religions more easily in another town. Therefore, the charity attribute was given to the companions by almighty Allâh in Medina, not in Mecca. This auspiciousness can be seen as a compliment based on incentives for a community that is equipped with the qualities of being a true believer and applies them to their lives, rather than being purely auspicious.

Keywords: al-'Imrân 110, the good umma, export, meal, authentic meaning, haqīqa (truth), metaphor.